

זיד ורגל ימנית דעני למאי אתא – לכדתנא דבי ר' ישמעאל: כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה. הקשה בספר טהרת הקדש, אם כן מניין לפסול צדי צדדין והלא אין לדרוש מ'על בהן' שכתוב בעני, כי הפרשה כולה נשנית בשביל דבר שנתחדש בה. ואולי יש לומר שאעפ"י שפרשה נשנית בשביל דבר שנתחדש בה ואין קושיא על ייתור המקראות אשר בה, מכל מקום ניתן לדרוש בה דרשות המבוססות ממשמעות המלים. [וכן נראה מדברי התוס' בסוטה (ג. ד"ה לא) שהניחו שכאשר יש לדרוש – דרשינן, אלא שהקשו מן הסוגיא שם. וי"ל].

'הרי קמיצה דלא כתיבא בה אלא כהונה ותנן קמץ בשמאל פסול' – ואף על פי שאמר רבא 'יד' 'יד' לגזרה שוה לקמיצה (כן הקשה בטהרת הקדש) – סלקא דעתין שאין ללמוד בגזרה-שוה אלא במקום שנאמר שם גם 'כהונה', שכן ניתנה הגזרה-שוה ללמוד 'אצבע' או 'יד' עם 'כהונה' (וע' כע"ז ביד דוד).

'אלא כהן למה לי?' – מאחר שכבר כתוב 'בני אהרן' (טהרת הקדש).

*

'מזבח אדמה תעשה לי – היינו, שתעשה לי מזבח מענין שתיקה (אדמה – דממה, אוטם). ואם מזבח אבנים – היינו מאותיות שנקראו אבנים, כידוע – לא תבנה אתהן גזית היינו, שלא יהיו הדבורים שלך גזוזים ופסולים [בלשון אשכנז: אב גיטעסיט], כי חרבך – היינו שצריך אתה לידע שהדיבור שלך הוא חרב פיפיות, הנפת עליה – כאשר אתה מתרומם ומניף עצמך על ידי הדיבור – ותחללה' (רזין דאורייתא – מהרה"ק מרוזין).

דף יא

זתיפוק ליה משום חציצה' – כיון שהיד צריכה להקיף את הקומץ מכל צד, אם כן הקורט שבאמצע חוצץ בין חלק היד שבצד זה לחלק הקומץ שנמצא מאחרי הקורט בעברו השני. וכיוצא בזה יש לפרש בכמה מקומות (עפ"י אבני נזר יו"ד רס, ח בהגהה. וע"ש בחו"מ ע ד"ה ואמת).

ציין לשו"ע הגר"ז (או"ח לב, טז) שכתב כסברא זו בענין היקף גויל לאות שיש נקב באמצעה. ונראה לכאורה שסברא זו שייכת רק משום שדנים כל קורט וקורט מהקומץ כיחידה נפרדת, אבל בדבר אחד ממש, אין הוכחה מכאן לדון דבר המפסיק באמצע כחציצה.

וע' ברש"ש שכתב מכאן תשובה לסופרים הנוהגים לחתוך עור בתי התפליין-של-ראש בקצוות, ואומרים שכיון שהוא מחובר באמצעו, נחשב עור אחד. ומכאן מוכח לפסול ב'כל שכן'. ולפי האמור יש לדחות, כי דבר שהוא גוף אחד במהותו אפשר שאין זה מהוה חציצה.

עוד יש להעיר על הסברא הנוכרת, הלא משמע בגמרא שפסול משום חציצה גם לולא פסול 'חסר', והרי אם הנידון משום חלק הקומץ שמעבר לצרור, א"כ הלא חלק גדול מן הקומץ אין בו חציצה, והרי אם קומץ 'חסר' היה כשר, היה לנו להכשיר גם בזה, ואם כן מה מקשה 'תיפוק ליה משום חציצה', הלא עכ"פ צריכים אנו לדין 'חסר'? ונראה מזה שמשום החציצה נפגם מעשה הקמיצה בכללותו.

– מכאן ומעוד הרבה מקומות בש"ס מוכח שחציצה פוסלת גם במקום שלא נאמר 'בשרו' כבטבילה ובגדי כהונה. וזה דלא כמו שכתב לחדש בשו"ת עונג יום טוב (ח. עפ"י הגר"ר בענגיס ח"ב סו, מה ע"ש דוגמאות נוספות).

– אף על פי שאין כאן חציצה אלא במיעוט מן היד, והרי רוב ידו נוגעת בקומץ – שונה כאן משאר מקומות [שבחציצה במיעוט אינה פוסלת מדין תורה], מפני שהיד כולה היא הגובלת והמחילה חלות שם קומץ, שהרי זהו שיעורו – מה שנכנס תוך שלש אצבעות לפס ידו, ועל כן צריך שכל היד תהא מקיפתו, ואין די ברוב (עפ"י אבני נזר יו"ד שצד, ג).

'מוחק בגודלו מלמעלה'. משמע (ערש"י ד"ה מן הצד) שצריך למחוק טרם הפך ידו, שאם הפך ידו לפני שמחק, הרי זה קומץ היתר. ומשמע שאם מחק בכלי, או כהן אחר מחקו – פסול, כאילו הכניס הקמח לידו בכלי או על ידי כהן אחר (עפ"י חזון איש קמא כה, ז).

'מוחק בגודלו מלמעלה ובאצבעו קטנה מלמטה, וזו היא עבודה קשה שבמקדש... אמר רב פפא: פשיטא לי, מלא קומצו כדקמצי אינשי'. הרמב"ם מפרש (בפירושו למשנה, וכן משמע בהלכות מעשה הקרבנות יג, ג) שלפי רב פפא שקומץ כדקמצי אינשי, נדחו דברי האומר קמיצה מעבודות הקשות שבמקדש, כי אינה נעשית בשלש אצבעות ואינו מוחק בגודל ובזרת, אלא כקמיצה רגילה של אנשים, בארבע אצבעות (עפ"י ר"י קורקוס וכסף משנה שם). ואולם אין כן דעת שאר המפרשים והפוסקים (כפי שהוכיח בזבח תודה). ובארו המפרשים בשיטת הרמב"ם, שכנראה רב פפא נסתמך על ברייתא אחרת, החולקת על הברייתא דלעיל (עפ"י קרן אורה). וכן משמע שזו שיטת הירושלמי, וכדרכו הכריע הרמב"ם כפי הירושלמי, ביחוד שפשטות לשון המשנה משמע כן (יפה עינים). [בענין פסיקת הרמב"ם כהירושלמי ע' בהגר"א יו"ד רכו ועוד; נדרים ג: 'ביצא טורמיטא' ובפרוש ר"א מן ההר; הגהות הרד"ל סוטה לח: קונטרס דברי סופרים לגרא"ו ב, י. ובענין פסיקתו כפשט המשנה – ע' במובא ביוסף דעת ב"מ ו: סנהדרין סג.]. לפי"ז אין מובן מדוע נקראת האצבע שלפני אחרונה 'קמיצה'. [אכן יש מפרשים שהקמיצה היא האצבע הקטנה, וזו שלידיה 'ורת' – כן מובא בשיטמ"ק כתובות ה: בשם שיטה ישנה, אלא שזה דוחק גדול, וכפי שהקשה שם מדוע מנאום שלא כסדרן]. ונראה לפרש דברי הרמב"ם בפירוש המשנה דקיימא לן כדקמצי אינשי ואין צריך להקפיד על המחיקה כל כך אלא כדרך בני אדם בקמיצתם, הלכך נדחו דברי האומר עבודה קשה שבמקדש. ולעולם קומץ בשלש אצבעות כדקתני בברייתא. ומה שלא הזכיר זאת הרמב"ם י"ל שגם כאשר משתתפת הורת בפעולת הקמיצה, לא נכנס כמעט כלום בינה ובין היד, שהרי אי אפשר להביאה עד סוף פס היד כאשר אצבעות, הלכך זאת שלידיה נקראת 'קמיצה'. ומ"מ אם יש מעט קמח בינה ובין הורת לית לן בה, שכל זה בכלל 'כדקמצי אינשי'. ולכך בהלכותיו לא הביא ענין המחיקה, ולא הזכיר דוגמא לתוספת בקומץ אלא כשהרחיק אצבעותיו זו מזו.

'דבקה לקומץ בדפניה דמנא, מאי... הפכיה למנא ודבקה לקומץ בארעיתא דמנא מאי...' מדברי הרמב"ם (פסוה"מ יא, כה) נראה שפרש בעיות אלו על מעשה הקמיצה ולא על קידוש הקומץ בכלי כמו שפרש רש"י. ומפרש שקמץ מדופן הכלי, או שהפך את הכלי ובאופן זה קמץ ממנו, כך שבשעת הקמיצה לא היה הקומץ מונח בכלי כדרכו. [ואיני יודע איך יפרש הלשון ודבקה לקומץ בארעיתא דמנא' (זבח תודה). ופרש בחזו"א (קמא כה, ז) שלשון זו לאו דוקא אלא משום שרב פפא הזכיר דיבק לדופן (והרמב"ם מפרש שדיבק הרבה קמח לדופן וקמץ משם), לכך הזכיר גם דיבק לקרקעית].

אפשר שהרמב"ם נטה מפרש"י, כי לדעתו אין ספק שלענין קידוש הקומץ בכלי מועיל גם כשהניח על דופן הכלי, כיון שאויר כלי ככלי דמי, וכמו לענין קבלת הדם בכלי מועיל באויר הכלי (ע' בסוגיא דזבחים כה). וכן כתב להקשות על פרש"י בשו"ת אבני נזר (או"ח תלג, ה).

ויש שכתבו לצדד בשיטת רש"י שאמנם אויר כלי מועיל בקבלת הדם, זהו רק שלא ייחשב כנשפך על הרצפה, אבל להחשב קבלה גמורה לקדש את הדם, אפשר שצריך שינוח בכלי. ולכן יש מקום להסתפק בקומץ שדבקו בדופן. ע' בזה בשו"ת שבת הלוי ח"ד סו"ס"א וכו' קונטרס הקדשים ז. וע"ע במובא בזבחים כה.

[כיוצא במחלוקת זו, נחלקו רש"י והרמב"ם במה שאמרו ביזמא (נח). נתן סיב בכלי – הקומץ פסול; רש"י פרש על הכלי שנתון הקומץ לתוכו, והרמב"ם (פסוה"מ א, כא) פרשו על הכלי שממנו קומץ. ואין מחלוקת ביניהם לדינא. כן כתבו בלחם-משנה שם ובלקוטי הלכות].

'אמר ר' אלעזר (כ"ג בשטמ"ק ובמסורת הש"ס והרש"ש): כגון שהפריש לה שני לוגין. – ולוקמה כגון דעריב בה שמן חולין ושמן דחבירתה? יש לדקדק מדוע לא הקשה בפשטות: למה לי שני לוגין, אפילו הוסיף לה מעט שמן פסול. ומשמע מכאן שאכן אין לפסול אלא או כשהוסיף לה כמות כפולה [שגם התוספת עצמה ראויה למנחה], או כשהוסיף שמן חולין או של חברתה, אבל אם הפריש עבורה מעט יותר שמן מן הדרוש – לא פסלה. וכן כתב הרמב"ם. ואולם מדברי רש"י נראה לדייק שבכל אופן פסול [שכתב (בד"ה ב' לוגין) 'קס"ד דלא מיפסלא', ומשמע שלפי האמת פסולה].

וב'חדושי הרשב"א' (בע"ב) כתב שאם הוסיף מעט שמן, לא נתקדש והרי הוא חולין. ואולם ברמב"ם משמע שנתקדש (עפ"י זבח תודה; חדושי בית מאיר).

יש להעיר לפי מה שכתבו בדעת רש"י שכל תוספת שמן פוסלת, לפי"ז צריך לומר שקושיית הגמרא 'זמנא ליה לר"א הא?' אינה מוסבת על החידוש של ר"א ששני לוגין שמן פסול הגם דהאי חזי ליה והאי חזי ליה – שהרי זאת לא שמענו עדיין, שמא אין פסול אלא בתוספת מועטת שאינה ראויה בפני עצמה. אלא הקושיא היא על עצם הדין שהפריש לה יותר פסול, ועל זה מתרץ שמדוקדק כן מלשון 'שמנה'. וכן משמע מרש"י.

עוד יש להעיר לדעה זו הלא אי אפשר לצמצם, ואילו יפחת מעט מלוג או יוסיף על הלוג – פסול. והרי כתבו התוס' (י: ד"ה קמץ) שאין הדרך לצמצם העשרון אלא מביא מעט יותר. ומאי שנא סולת משמן. וצריך לומר שתוספת מועטה שמביא כדי לצאת מן הספק אינו בכלל הפסול, אדרבה, משום שאי אפשר לצמצם ואמרה תורה 'לוג', על כרחק מביא מעט יותר. וכיוצא בזה כתבו התוס' להלן (כג. ד"ה הוא) שאין לחוש במה שנשאר מעט מן השמן בכלי המדה – שלא ניתנה תורה למלאכי השרת. וע' חזו"א מנחות כז, ט כה, ח כא, יג.

(ע"ב) 'קורט... שני קורטין'. קורט הוא גרגיר או טפה.

(ע' תוספתא חולין ג וגמרא ע"ז לב. – 'קורט דם'. ובחולין מז: – 'קורט דיו'. וע"ע לשון רש"י חולין קה: ונדה יז. ונראה לכאורה שאין שיעור בדבר אלא כל יחידה קטנה היא בכלל 'קורט'. ולפי זה היה נראה כשיש חתיכה אחת של לבונה – פסולה לר' שמעון, ואילו תחלק לשנים – תתכשר. ואולם כתב בחזו"א (כא, ט) שצריך שיהא שלם בשיעורו שהיה בשעת הקמיצה, ואם נחסר ממה שהיה בשעת קמיצה – פסול. ואולי אף לרבי יהודה, אפשר ששני קורטין צריך שיישאר כפי שיעורם בעת הקמיצה).

'הפריש ארבעה קמציין לשני בזיכין ואבדו שנים מהן, קודם סילוק בזיכין – לא הוקבעו. לאחר סילוק בזיכין – הוקבעו. מבואר שפסול 'חסר' או 'יתר' (ע' רש"י ותוס') האמור בלבונה, אינו חל אלא בשעת 'קמיצה' (או אח"כ) אבל קודם סילוקה מעל השלחן אינה נפסלת, שלא כדין הלחם שפסולו חל קודם הסילוק דוקא, כמו ששינונו בדין 'נפרס לחמה'; –

כי פסול הלחם נובע משום דין דלחם פנים לפני תמיד [ונלמד (יב): מקדש קדשים הוא – כשהוא שלם ולא כשנפרס], בשעה שמתקיים דינו של הלחם ונעשית מצוותו – בהיותו על השלחן. לא כן הפסול שבלבונה חל בשעה שהלבונה נעשית 'קרבן', כלומר משעה שדינה להיקטר, אבל אין בה מצד עצמה דין סידור על השלחן, ולא נאמר בה דין לפני תמיד (עפ"י ברכת מרדכי ח"ב לב, ד ה).

'מהו דתימא כיון דבריר קומץ דידה כיון שהגיע זמנה לפורקה כמאן דפריקה דמיא, קמ"ל' – ושונה מדין 'נפרס לחמה' שמבואר למעלה (ח. ט): שאם הגיע זמנה לפורקה אעפ"י שלא נפרקה הריהו כנפרס לאחר פריקה – כיון ששם בשעת הגעת זמנו, הלחם היה שלם וכשר לקיום דינו, הלכך הריהו כאילו כבר פורק, אבל כאן שהפריש לבונה מיותרת ואם יסלקן כשהקומץ המיותר נמצא – פסול, אין לומר כמאן דפריקא בפסול – וזהו לפי פירוש ראשון ברש"י שבשני קומצים פסול. וכן פרש הרמב"ם (פסוה"מ יא, יח). ואולם לפי לשון שני שברש"י, וכן נקטו התוס', שמפריש שני קומצין כשר, וכאן כשאבד הנידון לפסול משום 'חסר' – צריך טעם לחלק; –

ויש לומר שאין אומרים 'כמאן דפריקה דמי' אלא כשהקרבן כדינו כפי שמחוייב להיות, אבל כאן שריבה שני קומצין של לבונה והגיע הזמן טרם שנאבד, כיון שהיה יותר על מצותו, והרי אינו מחוייב לעשות כן – אין אומרים כמאן דפריקה דמי. 'זה לא מחוור ואינו בלשון הגמרא, ודוק' (אור שמח הל' פסולי המוקדשין יא, יח).

א. כתב שם שלפי הרמב"ם, באופן שיצטרפו שני הנידונים גם יחד, שהפריש לבונה כפולה והגיע זמנו לפרוק, וגם נפרס הלחם באותה שעה – ממה נפשך ייפסל, שהרי אם אתה מחשיבו כאילו כבר פורק, הרי פסול מטעם יתר. ואם אין זה כאילו פורקה כיון שיש כאן מיותר וכנ"ל, אזי ייפסל מטעם נפרס קודם סילוק.

ב. לגוף סברת התוס' ששני קומצים כשר ואילו קומץ ועוד פסול, יש שבארו לפי זה את שיטת הראב"ד (מובא במגן אברהם לב סקל"ג. וע' פמ"ג במשבצות זהב ס"ס קמג ובנדודע ביהודה יו"ד עד) שתבות כפולות בתפלין או בספר תורה אינן פוסלות. שיש לומר כיון שכל תיבה מהן ראויה להכתב באותו מקום – אינה פוסלת (עפ"י שו"ת כוכב מיעקב קכב. מובא בדובב מישרים ח"ג סג).

עוד יש לחלק בין הנידונים; לעיל מדובר בפסול האמור בלחם, שהוא נפרס, ולכן כיון שהגיע זמן פירוקו מן השלחן, שוב אין חל עליו הפסול, שכאילו כבר נסתלק [וכן מדויק מדברי רש"י לעיל (ח). שעיקר הקובע הוא סילוקו של הלחם מעל השלחן, ולא סילוק הבזיכין. וע"ש בשטמ"ק ובשלמי שמעון]. אבל כאן הנידון הוא משום חסר או יתר של הלבונה, וכל עוד לא סילקה בפועל מן השולחן הרי לא נעשתה עבודת ה'קמיצה' ובמה תיפסל (עפ"י חדושי הגרי"ז. וכ"כ בחדושים ובאורים יב. וראה עוד בבאור הענין בברכת מרדכי ח"ב לב, ד ה).

וב'חדושי הרשב"א' צידד שיתכן ורמי בר חמא כאן חולק על רבי אלעזר דלעיל וסובר שאינו תלוי בהגעת זמן. ועוד כתב לחלק באופן אחר; בין פסול בגוף הדבר, כנפרס הלחם, שאז דנים כמאן דפריקא, ובין פסול מצד אחר, כמו כאן שפסול מצד 'יתר' ואינו פסול מגופה – ולענין זה אין בכח הגעת זמן ליפרק להחשיב דבר שאינו מגופה כאילו הוא מגופה.

*

'... וקמץ משם מלא קמצו – כי ישליך מעליו מדת הקמצנות ויאחוז במדת הפזרנות, ומתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו (משלי יח). ועל דרך זו גם כן יש לפרש ברמז הגמרא מנחות דף י"א,

'אמר ליה אביי לרבא כיצד מקמצין, אמר לו: כדקמצי אינשי' – שבאמת הוא פלא, הלא כל אדם יודע שלא במותו יקח הכל כי אם יעזוב לאחרים חילו, ולמה אפוא יקמץ – אלא הקמץ שוכח בכל זה וסובר שיחיה לעד. זהו שהתפלא אביי ואמר לו לרבא כיצד מקמצין – רצה לומר, כיצד יוכל אדם להיות קמצן כנ"ל, אמר לו: 'כדקמצי – אינשי, פירוש, כשאדם הוא משוקע בקמצנות, אינשי ושוכח מכל התכלית, והפירוש אינשי לשון שכחה, כמו 'נשני אלקים'... ועל דרך הנ"ל, זה שאמרו (ברכות ג) אין הקומץ משביע וכו' – פירוש, הקמץ ורע עין אינו משביע, כמו שנאמר במשלי (כג) אל תלחם את לחם רע עין, ושם אל תתאו למטעמותיו, והוא לחם כזבים וגו' אכלת תקיאנה. אבל הנותן בעין יפה, הנהנה יוצא שבע'...

(מתוך דברי ישראל (מודיע) ויקרא)

דף יב

'איבעיא להו, לדברי האומר שירים שחסרו בין קמיצה להקטרה... אפילו לר' עקיבא דאמר זריקה מועלת ליוצא, הני מילי יוצא דאיתיה בעיניה ופסול מחמת דבר אחר הוא, אבל חסרון פסולא דגופיה הוא, לא מהני ליה הקטרה'. החילוק בין חסרון שהוא פסול-בגופו, ובין יוצא שהוא פסול-מחמת-דבר-אחר, ניתן לבאר בכמה פנים; רש"י פרש לפי שהיוצא נפסל מחמת אויר ירושלים, לפיכך אין זה פסול בגופו (וכדרך זו בפרוש הר"מ להלן יג). ולפי זה נראה שפסול טומאה ייחשב פסול-בגופו, שהרי הוא פסול מחמת עצמו שהוא טמא, ולא מחמת דבר אחר. וכן משמע בתוס' במעילה (ז), שלא אמר ר' עקיבא זריקה מועלת אלא ליוצא ולא בשאר פסולים, כגון טומאה. ואולם מדברי הרמב"ם (מעילה ג, ט) נראה שמשוה יוצא לטמא. וכנראה לדעתו רק חסר נחשב 'פסולו בגופו' היות והחסר כבעל-מום (כדלעיל ט), אבל טומאה או יציאה אינם שינוי בגוף הדבר ממש. ועוד יש לפרש סברת החילוק שבגמרא, והלא סוף סוף נפסלו השירים משום 'יוצא' – אך נראה שטעמו של ר' עקיבא שהזריקה מועלת ליוצא הוא מפני שהזריקה בעצמה פועלת את פעולתה להפקיע הבשר מקדושתו, אלא שנתהוה על הבשר פסול מצד אחר בכך שיצא החוצה, והלא אותו פסול שייך גם לאחר זריקת הדם, הרי שאינו שייך לעצם הזריקה, הלכך מועלת הזריקה לענין מעילה ופיגול. לא כן בשירים שחסרו בין קמיצה להקטרה, פסול זה הלא אינו שייך אחר הקטרה, הלכך גדרו של פסול זה הוא ששיריים שחסרו אינם ניתרים על ידי הקטרת הקומץ כשאר שירי מנחה, וזהו 'פסולו בגופו' – בעצם המתיר; הפסול הוא בעצם ההקטרה שאינה מועילה להתיר השיריים, וממילא הם עומדים בקדושתם ולא יצאו מידי מעילה. וזה גופא הוא ספק הגמרא; האם בחסרו שיריים יש פסול בעצם התר הזריקה או פסול צדדי הוא.

ולפי זה, טומאה, היות והיא שייכת גם לאחר זריקה, הרי זה כ'יוצא' ונחשבת פסול מחמת דבר אחר (עפ"י שו"ת אחיעזר ח"ב מא, א. וע"ש אריכות בישוב שיטת הרמב"ם בנטמא אחד מן הסדרים, ועוד. וע"ע חזו"א קמא כו).

'... אפילו לר"א דאמר אין זריקה מועלת ליוצא, הני מילי יוצא דליתיה בפנים, אבל חסרון דאיתיה בפנים – מהניא ליה הקטרה' – ואף על פי שאמרו (בבבחים כו.) כל זריקה שאינה מתרת הבשר באכילה אינה מביאה לידי פיגול [ודרשו ואם האכל יאכל... – מי שפיגולו גרם לו, יצא זה שאין פיגולו גרם לו אלא דבר אחר גרם לו] – זהו דוקא כשיש פגם בזריקה עצמה, שגם ללא הפיגול אינה ראויה להתיר